

16. tétel 1956.évi forradalom kitörése

1953-ban Sztálin halálát követően az új moszkvai vezetés változtatásokat tervezett a külpolitikában. Júniusban Moszkvába rendelték a vezető kommunista magyar politikusok egy csoportját. Kíméletlenül bírálták az MDP politikáját, ami robbanással fenyegető helyzetet teremtett az országban.

A részleges szovjet politikai irányváltáshoz szükséges biztos háttér megteremtését, a gazdasági csőd elhárítását célozták az SZKP (Szovjetunió Kommunista Pártja) vezetőinek javaslatai és a konkrét személyi változások, elsősorban Nagy Imre kijelölése miniszterelnökké Rákosi Mátyás helyett. A szovjet szándék nem a magyarországi szocialista rendszer reformját célozta, hanem a fenyegető válság megoldását, kezelését, nehogy bármilyen incidens megzavarja a tervezett óvatos külpolitikai nyitást. Például: nem tetszett nekik, hogy az MDP néhány éves uralma a gazdasági összeomlás szélére juttatta az országot.

Nagy Imre katasztrófával fenyegető helyzetben kényszerült elvállalni az ország vezetését

1. Nagy Imre első miniszterelnöksége: korrekció helyett reform

Az új politikában a legfontosabb a gazdaságirányítás átrendezése volt. A másik intézkedése a lakosság életszínvonalának emelését szolgálta.

A Kreml urai a változtatások révén nyugalmat akartak teremteni Magyarországon, addig Nagy Imre a szocializmus építésének valódi reformját tűzte ki célul. Moszkvában kimondták, hogy Rákosi vezető szerepét vissza kell állítani, de Hruscsov felkínálta a lehetőséget Nagy számára, hogy elismerve hibáit csatlakozzon a régi-új politikához, ebben az esetben, jelen maradhat a politikai életben.

A reformlépéseket minden esetben sikerrel támadta a Rákosi mögé sorakozó csoport, így Nagy Imre politikája természetesen nem elégíthette ki a változások moszkvai kezdeményezőit, hiszen a vágyott rend helyett csak nagyobb lett a zavar.

2. Restaurációs kísérlet az új feltételek között

Moszkvából hazatérve azonban sem Nagy, sem Rákosi nem tartotta magát a kapott útmutatáshoz. A 1956. februárjában a XX. Kongresszus megoldhatatlan feladatok elé állította a változatlan személyi összetételű magyar pártvezetést. Rákosinak kellett idehaza feltárnia, lelepleznie a múlt hibáit, bűneit és azok elkövetőit, elsősorban saját magát, miközben ügyelnie kellett arra, hogy a párt első emberének (neki magának) a tekintélye semmiképpen se csorbuljon. Moszkva nem talált Magyarországon olyan személyt, aki egyaránt megfelelt volna a szovjet elvárásoknak és a magyar viszonyoknak.

3. A reformtábor szélesedése – a hatalom gyengülése

A XX. Kongresszust követően megélnék Magyarországon a reformokat követelő erők. Ebben az időszakban a Petőfi kör megélnék tevékenysége adott új irányt és tartalmat a rákosista rend elleni küzdelemnek. Olyan szerepet töltött be, mint Kossuth Pesti Hírlapja. Rákosiék képtelenek voltak kezelni az egyre terebélyesedő válságot, intézkedéseikkel csak gyengítették a hatalmat. Nagy Imre félreállításával, leváltásával nem sikerült visszahozni a párton belüli egységet.

A rehabilitációk során kiszabadultak közül számosan visszakérültek a politikai vezetésbe, és várható volt, hogy szorgalmazni fogják egykori fogva tartóik, megkínzóik felelősségre vonását.

4. A forradalom kapujában

1956 nyarára a szovjet vezetés elérkezettnek látta az időt az újabb politikai intervencióra, hiszen a helyzet már nemcsak a Kremlben, de az egész szocialista táboron belül nyugtalanságra adott okot: féltő volt, hogy Magyarországon „váratlan, kellemetlen esemény” történik. Ennek valószínűségét növelte a lengyelországi Poznanban bekövetkezett megmozdulás, ahol a biztonsági erők fegyverrel verték szét az élet- és munkakörülményeik javításáért tüntető munkásokat. Rákosit – az első titkár egészségi állapotára való tekintettel, érdemei elismerése mellett mentették fel legfőbb funkciójából, de továbbra is az Országgyűlés és a Központi vezetőség tagja maradt. Rákosi helyett Gerő Ernőt

választották. Egyre erősödtek a korábbi tendenciák. Kiteljesedett a sajtó lázadása. A Nagy Imre félreállítása után visszahozott erőltetett iparfejlesztés megerősítette az ország szembenállását a rendszerrel. Továbbra is válságos volt a lakáshelyzet. Rosszak voltak a munkakörülmények, az üzemekben nem törődtek a munkavédelemmel. A gondokat tetézte a fizetésekben mutatkozó indokolatlan aránytalanság.

A párton belül kialakult ellenzéki csoportosuláshoz az írók, újságírók után felsorakozott az értelmiség, majd 1956 őszére szinte az egész magyar társadalom. A hatalom gyengének és tehetetlennek mutatkozott. 1956. október 6-án, Budapesten kivégzett társaival együtt ünnepélyes körülmények között eltemették Rajk Lászlót. A temetést követően a diákok mozdultak először, akik Anti sztálinista jelszavakat kiabálva tüntettek Budapest belvárosában. Szegeden a DISZ-ből kiválva megalakították önálló, független szervezetüket, a MEFESZ-t, melyhez még október 23-a előtt az ország valamennyi területéről csatlakoztak a felsőoktatás diákjai. A diákok e lépése több mint a forradalom felé vivő út egyik állomása, ez már maga volt a forradalom.

Az 1956. október 22-én, a Budapesti Műszaki Egyetemen megtartott diákgyűlés még tovább ment. Nemcsak a MEFESZ-hez való csatlakozás mellett döntöttek, hanem a lengyelországi események hatására összeállították követeléseiket, és a varsói változásokkal való szolidaritás érdekében tüntetést hirdettek másnapra. Szakítva az eddigi formákkal, követelésekkel fordultak a párthoz, és azok alátámasztására utcai demonstrációt hirdettek. Tizenhat pontjukban már követelték a szovjet csapatok kivonását és a többpártrendszer újbóli megteremtését.

5. A forradalom napjai

Október 23. Nem volt egységes a Nagy Imre körül tömörülő értelmiségiek és politikusok, az úgynevezett Nagy Imre-csoport álláspontja sem. Nagy határozottan a tüntetés ellen foglalt állást, hiszen az egyetemisták követeléseit több ponton túlmentek az ő elképzelésein, és tartott attól, hogy a fiatalok radikalizmusa elveszejtí az elérhető eredményeket is.

A Politikai Bizottság heves vita után felemás döntést hozott. Betiltották a tüntetést, de nem adtak tűzparancsot. Budapest rendőrfőkapitánya kijelentette, hogy a fővárosi rendőrség nem fog fegyvert használni a békés tüntetőkkel szemben. Kétséges volt a katonaság felhasználhatósága, így a hatalomnak egyetlen szilárd fegyveres ereje maradt, az ÁVH. A Rádiónál a diákok követelték pontjaik beolvasását. Pestről és Budáról, két irányból induló tüntetés folyamatosan nőtt és radikalizálódott, a reformokat követelő jelszavak egyre keményebbé, élesebbé váltak. A Bem-szobornál megszületett a forradalom jelképe: a címertől megszabadított, lyukas zászló. A nép nagyobbik fele a Bem térről a Parlament elé vonult és Nagy Imrét követelte, mások a Rádió vagy a Sztálin-szobor körül gyülekeztek. Nagy megjelent este a Parlament erkélyén. Beszéde csalódás volt és nem ígért többet, mint 1953-as programjának következetes megvalósítását. Mindez korábban elegendő lehetett volna, de a tömegnek ez kevés volt. Gerő beszéde olaj volt a tűzre (igaztalan és vádaskodások hangzottak el). Ebben az időben egyesek már fegyverrel is rendelkeztek.

Mindmáig nem tudni, hogy milyen körülmények között dördült el este kilenc óra körül az első lövés az épületből, amit a Rádió hajnalig tartó ostroma, majd elfoglalása követett. A fegyveres harc megindulásával egy időben omlott porba a rendszer jelképe, a Dózsa György úti Sztálin-szobor. Jelentős események zajlottak vidéken is. Több egyetemi városban is tüntetésre került sor, ezek közül a legjelentősebb a debreceni megmozdulás volt. (az ÁVH-sok előbb vaktölténnyel, majd éleslőszerrel tüzet nyitottak a tömegre).

Hruscsov telefonon közölte a magyar első titkárral: engedélyezte, hogy a Magyarországon állomásozó szovjet erők részt vegyenek a rend helyreállításában. A szovjet egységek parancsot kaptak, hogy vonuljanak Budapestre és segítsenek a rend helyreállításában. Ezzel szertefoszlott a válság viszonylag vértelen megoldásának lehetősége is. A forradalmat nemzeti szabadságharcra társította.

Október 24. Folyamatosan ülésezett az MDP politikai bizottsága, majd a KV. A vezetőség a minél gyorsabb rendteremtés érdekében a gyülekezési és kijárási tilalmat rendelt el. A lakosság megbékítése érdekében pedig Nagy Imrét jelölték miniszterelnöknek.

A felkelők átmenetileg elfoglalták a párt lapjának, a Szabad Népnek a székházát is. A harc a szovjet csapatok hajnali megérkezésével intenzívebbé vált, kiszélesedett. Az éjszaka meghozott szigorú

intézkedések segítségével átmenetileg sikerült megakadályozni a felkelés további terjedését Budapesten és vidéken egyaránt. A fegyveresek legfontosabb eredménye az volt, hogy a felkelést életben tartották, a szovjet hadsereg erőt demonstráló felvonulása, sőt a páncélosok támadása sem volt képes elsöpörni őket. A szovjet segítség megérkezése keltette nyugalom tette lehetővé, hogy dél körül sugárzott beszédében Nagy Imre radikális reformok tervét villantsa fel, és hogy ne alkalmazzák a statárium rendelkezéseit az elfogott felkelőkkel szemben. Ennél is fontosabb, hogy bízva abban, hogy az éjszakai órákban immár az utolsó utáni ellenállási góccokat is sikerül felszámolni, másnapra átmenetileg felfüggesztették a kijárási tilalmat.

Október 25. A rádió a továbbiakban is az élet normalizálódásáról számolt be: megindult a közlekedés, munkába hívták a dolgozókat. A megnövelt létszámú szovjet erők sem tudták felszámolni a fegyveres egységeket, a város szívében fekvő Rádió még mindig a felkelők kezén volt. A kijárási tilalom feloldása következtében tömegek lepték el az utcákat. A kimerészkedők pedig mindannak az ellenkezőjét tapasztalhatták, amit a rádióban hallottak: az ellenállók nem huligánok, nem fasiszták, hanem munkások, diákok, szomszédok és ismerősök. A városban futótűzként terjedtek a hírek a szovjetek átállásáról, így a délelőtti órákra egyre felszabadultabb, magában és a győzelemben mind jobban bízó tömeg gyűlt a Kossuth térre. A Parlament körül, a kormánynegyed védelmére elhelyezett erők pánikba estek amikor meglátták a tömeget. Az eldördülő sorozatok nemcsak a tüntetők, de a mellettük lévő szovjet katonák között is pánikot keltettek, akik ugyancsak tüzelni kezdtek. Szerov kiadta a tűzparancsot. A fegyveres összecsapások is áttértek vidékre. A szovjet küldöttek javaslatára Gerőt felmentették első titkári megbízatása alól, és helyére Kádár Jánost nevezték ki. Megerősítették a Katonai Bizottságot. Tárgyaláson a szovjet küldöttek a csapatok teljes kivonását határozottan elleneztek, ennek ellenére a csapatkivonásra való utalás bekerült Nagy Imre kora délután elhangzott beszédébe, amit a PB hagyott jóvá.

Október 26. Az előzetes várakozásokkal szemben fokozódtak és szélesedtek a harcok a fővárosban. A fegyveres felkelők és a hozzájuk egyre nagyobb számban csatlakozott sorkatonák. A páncélosok támadását Molotov-koktéllal akadályozták meg. Megsokasodtak a tüntetések, a fegyveres összecsapások vidéken is, az egész országban általánossá vált a sztrájk. A PB és a KV napirendjén a kormányváltás, tehát az új kormány személyi összetételének véglegesítése volt. Nem látták át, hogy a munkásság mind szélesebb körben megfogalmazott követeléseai között első helyen szerepelt a szovjet csapatok kivonása és a felkelőknek adandó amnesztia, vagyis semmi esély nem volt arra, hogy egyes anyagi sérelmek orvoslásának ígéretével lekenyerezhetőek lennének.

Munkástanácsok alakultak az ország különböző területein. A KV felhívása nyomán tömegesen alakuló munkástanácsok programjainak élén ugyanazok a követelések kaptak helyet. Budapesten sikertelenek voltak a fegyveres csoportok felszámolására indított támadások.

Október 27. Angyalföldön Nagy Imre egyszerre hallhatta, hogy mi a munkásság valódi célja és arra kívánták rávenni, hogy ismerje el a mozgalmat nemzeti demokratikus forradalomnak, álljon annak élére, és átköltözve a Parlament épületébe tegye egyértelművé, hogy nem az egyetlen párt, hanem a kormány vezeti az országot. Nagy Imre kilátásba helyezte azt, hogy amennyiben nem fogadják el az új politikai koncepciót, lemond, ami az éppen megalakult kormány bukását jelentette volna. Nagy Imréhez csatlakozott Kádár János is. A már az egész országra kiterjedt felkelést nem lehetett egyedül a szovjet csapatokra támaszkodva leverni. A szovjetek kénytelenek voltak meghajolni Nagy és Kádár érvei előtt, és tájékoztatásuk alapján Hruscsov is áldását adta a fordulatra. A Nagyék által kínált megoldás ugyanakkor biztosította, hogy a szovjet hadsereg ne vesztesként vonuljon ki Budapestről, hanem azért vonják vissza, mert a politikai megoldás feleslegessé teszi a további harcot.

Szó sem volt Magyarországon sem hatalomváltásról, sem rendszerváltásról. Sőt, éppen ezt megakadályozandó került sor a tűzszünetre és a csapatok visszavonására, hogy az ország élén álló kommunista politikusok, a miniszterelnök és a párt első titkára politikai eszközökkel tudják megoldani a válságot.

Sor került a helyi nemzeti tanács megalakítására. Ez megkönnyítette, hogy a fegyverrel alig rendelkező rendőrörsök irányítása alatt megszervezzék a rend fenntartására, valamint a köz- és vagyonbiztonság megóvása érdekében a nemzetőrséget.

Nagy Imre az azonnali, minél gyorsabb rendteremtést tekintette legsürgősebb feladatának, hiszen

tudta, hogy csak ez biztosíthatja számára a Kreml egyetértését. Érvényt kellett szereznie a meghirdetett tűzszünetnek, sőt el kellett érnie, hogy a fegyveresek letegyék a fegyvert, és a munkások felvegyék a munkát. A felkelők továbbra is bizalmatlanok voltak a miniszterelnökkel, de nála nagyobb mértékben a kormánnyal szemben. A többpártrendszer visszaállítása és a szovjet csapatok kivonása volt az egyetlen biztos garancia a visszarendeződés ellen.

Október 29-30. Nagy Imre és Kádár János erőteljesebben tapasztalhatta, hogy az a párt, amelyet ők a hatalomban meg kívánnak tartani, jószerivel már nem is létezik, összeomlott. A központi és helyi vezetők elrejtőztek, mások, élükön Gerővel, a Szovjetunióba menekültek vagy idehaza helyezték magukat a szovjet csapatok védelme alá. A központi hatalom Nagy Imrének a Parlamentbe költözésével a pártvezetés kezéből átcsúszott a kormányéba, az MDP már nem rendelkezett tényleges eszközökkel az események befolyásolására. A kormány bejelentette a többpártrendszer bevezetését. Sorra alakultak a politikai pártok, leghamarabb a régi koalíciós és ellenzéki pártok álltak fel. Rögtön elfogadott programjaikban fontos szerepet kaptak a demokratikus szabadságjogok, a független és semleges Magyarország megteremtése, a mezőgazdaságban az egyéni gazdálkodás egyenjogúsítása és az elmúlt tizenkét esztendő vívmányainak (államosítás, szociális reformok) megőrzése, ill. továbbfejlesztése. Még az MDP is megszűnt, átalakult MSZMP néven.

Október 31. Mindszenty József megérkezett Budapestre, a népszerű antikommunista egyházfő. Óriási táborral rendelkezett. Véleménye különbözött a korábbiakétól: jogállamot, szociális érdektől korlátozott magántulajdont kívánt.

6. A forradalom leverése és bukása

November 1-én az országba érkező szovjet csapatok miatt Nagy Imre bejelentette Magyarország semlegességét és a kilépését a Varsói Szerződésből. A kormány az ENSZ-től kérte a nagyhatalmak garanciáját a semlegesség biztosítására. Nagy Imre-kormányban szerepet vállaltak a korábbi koalíciós pártok képviselői is. Úgy látszott, hogy megvalósul a nemzeti függetlenség ügye, győz a forradalom. A szovjet vezetés úgy döntött, hogy a magyarországi folyamatot katonai beavatkozással állítja meg. Összegyűjtötte azokat a politikai erőket, amelyekre a beavatkozásnál számíthat, így került Moszkvába Kádár János. Kádár Kormányt alakított Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány néven, és programot adott ki. Hruscsov megszerezte a szocialista országok támogatását a szovjet katonai intervencióhoz. (Jugoszlávia és Kína).

November 4-én hajnalban megindult a katonai támadás. Az eredmény nem lehetett kétséges. Egyhetes harc után Budapest romokban hevert. 3000 halott, több mint 10 ezer sebesült. Nagy Imrék a jugoszláv nagykövetségre menekültek. 200 ezren hagyták el az országot. A szovjet fegyverek útján diadalmaskodott a szocializmus.

A forradalom és a szabadságharc elbukott, de hatással volt a világpolitika formálóiira. Megerősödött a Szovjetunió pozíciója, ugyanakkor kommunista ideológiája elveszítette vonzó szerepét a nyugati országokban. A nyugat ettől fogva másképp tekintett a „vasfüggönyön” túli területre. Az elbukott radikális forradalom következménye a Kádár-korszak „puha diktatúrája” lett.

A forradalom és szabadságharc leverését megtorlás követte. Az eseményeket hivatalosan ellenforradalomnak nyilvánították. A megtorlást gazdasági és társadalmi konszolidáció követte, amely a társadalom számára a hatvanas évek közepétől szerény jólétet eredményezett. A Kádár-rendszert a nyugati sajtó a „legvidámabb barakk”-ként jellemezte. A Gorbacsovi reformok kívülről is megadták a kegyelemdöfést Kádár „puha diktatúrájának”: 1989 október 23-án a Magyar Köztársaság kikiáltásával megvalósult a békés rendszerváltás, és létrejött a többpártrendszer.